

herentna aporetička struktura istorije umetnosti kao diskontinuiranog i kontinuiranog zbivanja.

Ta u sebi protivrečna istorija ne može biti protumačena filozofskom teorijom razvoja iz prošlog stoleća, istorizmom što apsolutizuje relativnost istorijskih pojava, ni genetizmom i evolucionizmom što kauzalno-deterministički svodi i metodom ekstrapolacije objašnjava povest umetnosti i kulture. Tako je za razumevanje umetničke tradicije i njenog značaja u istoriji umetnosti bilo potrebno prethodno oslobađanje od istorijskog interesa i drugih heteronimnih principa u prilog principa stvaralačkog, što pretpostavlja metodičko uzimanje u obzir gledište dela, načelnu mogućnost novog početka, kao i prekida sa tradicijom usred tradicije u istoriji umetnosti. E. Rothacker (Rotaker) je u jednom sjajnom eseju uzeo da stvaralačko čini sadržaj istorije (*»Welt — geschichte«*, in: *Der Mensch und die Künste*. Festschrift für H. Lützel, Düsseldorf, 1962), pošto je ranije pokušao da ustanovi princip stvaralačkog (*»Das Wesen des Schöpferischen«*, in: *Mensch und Geschichte*. Alte und neue Vorträge und Aufsätze, Berlin 1944, 2. Aufl. Bonn 1950), ali je njegov pokušaj bio moguć samo posle Ničea i zahvaljujući Ničeu, na koga se on poziva u svojoj kulturnoj antropologiji.

Otuda za razumevanje modernog »prekida sa tradicijom« polazi mo od Ničea, od njegovog iskustva koje govori o tome kako pod rukom umetnika u istim istorijskim okolnostima i uslovima, kao i sa istim materijalom nastaje nešto *drugo*, nesamerljivo tim uslovima i nesvodljivo na datu i poznatu stvarnost upravo kao stvaralačko delo. Jer, umetnost je bitno akt prekoračenja i ponovnog određenja, njene bitne mogućnosti unapred nisu utvrđene, već njih stvaraju umetnici, a umetnost živi, upravo moderno, od prekoračenja postignutih sadržaja i struktura. Sva zagonetnost principa stvaralačkog sastoji se u tom *podrugojačenju*, u kome uvek sudeluje i nešto neprozirno u umetničkoj praksi i konstruktivan napor i rešenje u smislu estetske racionalnosti. Tu, ipak, ne sme postojati hermeneutičko zaposedanje dela, već saglašavanje sa otvorenim estetskim iskustvom. To iskustvo zahteva senzibilnost ili osetljivost kao sposobnost razabiranja čulnog smisla umetničkih dela. Smisaoni potencijal umetnosti odnosno umetničkih dela kao smisaonih tvorevina kao čulna refleksija služi orijentaciji u svetu, predviđanju i oblikovanju budućnosti.

U našem stoleću pesnik P. Valéry (Valeri) je uzeo princip stvaralačkog kao osnovnu ideju jedne teorijske discipline koju je nazvao *pojetika* (poietique); ona bi se bavila fenomenalnim područjem (pre svega pesničkog i umetničkog) stvaralaštva i stvaranja, nasuprot teoriji čulnosti kojom se u prvobitnom značenju bavi *estetika*, koju Valeri naziva *estezi-ka* (esthésique) (vid. njegov Discours liminaire na II. Međunarodnom kongresu za estetiku u Parizu 1937). Ideja pojetike se proširila sa pesništva na druge umetnosti i, najzad, bila shvaćena kao opšta teorija stvaralaštva (cfr. R. Passeron éd. *Recherches poietiques*, 1975 ff).

Za svrhe našeg izlaganja dovoljno je podsetiti na to da, po Valeriju, stvaralački potez već po definiciji prekida sa tradicijom, ali se na taj način formira jedna nova tradicija, u kojoj ono što je *različito* i *drugo* i *sasvim drugo* igraju glavnu ulogu u jednoj povesnoj liniji stvaralačkog oblikovanja što smisaono sažima prekide i kontinuitete u istoriji književnosti i umetnosti, u trajanju i nestajanju književnih i umetničkih tradicija. Na jednom primeru Valeri ovako tumači to naizgled protivrečnu situaciju: bukolicke koje su prethodile Vergilijevoj pesničkoj formi bile su nešto drugo od nje, nešto izvorno i čak praiskonsko. Miris ruže postoji od kada i ruža, ali od časa kada taj miris možemo konstruisati pomoću hemijskih elemenata dobijamo nešto sasvim drugo, artefakt kao što je i svako umetničko delo, pa ipak ne — što je formalno ili suštinski istovetno sa onim mirisom. Pouka toga primera za tezu (3) o tradiciji prekida sa tradicijom u istoriji umetnosti sastoji se u tome što je već prvobitna forma bukolicke, iako anonimna, bila stvar konvencije i artefakt, koji se sa autorskim pesništvom preobražava u nešto drugo, što prekida sa dotadašnjom tradicijom i otvara novu, da bi zatim nova konstruktivna rešenja izazvala novi prekid i otvorila novu tradiciju u »estetskoj ekvivalenciji« (W. Welsch: »Tradition und Innovation in der Kunst. philosophische Perspektiven der Postmoderne«, in: *Zeitschrift für Aesthetik*, 1985, 1) tih po tradiciji različitih delâ, u stvaralačkoj istoriji pesništva upravo kao tradiciji prekida sa tradicijom.

U istoriji likovnih umetnosti H. Liceler je naveo primer za istu tezu (3) i njih smo ovde već pomenuli; tako, prelaz staroegipatske umetnosti u grčku, ili grčke u rimsku, ili helenske u ranohrišćansku i dr. No praksa moderne umetnosti je pokazala na za nas najočigledniji način da je umetnost bitno akt prekoračenja, podrugojačenja i samotrascendencije, tako da ona upravo kao moderna živi od takvih prekoračenja (jednom postignutog sadržaja ili forme), iz svojih mogućnosti, za koje se unapred nikada ne može znati, iz otvorenog estetskog iskustva.

Najzad to potvrđuje postmoderna, koja predstavlja dalji razvoj »projekta moderne«, kao napuštanje strogosti i jednostranosti moderne koja radikalno prekida sa tradicijom i kao ponovo prihvatanje formalno svih tradicija koje stavlja u delo i sastavlja bez ikakvog posredovanja, neorganski i elektički, uz moderne ideje, sa napetošću koja se na taj način izaziva, ali ne razrešava. Tako se u postmodernoj praktičira teza (3) o tradiciji prekida sa tradicijom.

Višestruka tradicija se prelama kroz apsolutno moderni postupak, primerice, »Hazaraskog rečnika«, i tu se u principu prizivaju i kombinuju sve književne tradicije, pri čemu upravo radikalnost tog preloma omogućuje stvaralačko suočavanje i očuvanje onog substancijalnog i nadvremenog u kontinuitetu našeg pesničkog obitavanja na zemlji, egzaktno: u tradiciji prekida sa tradicijom.

lakmus

zvezdan mitrović

DEJA VU

Sa prstiju, budnih. Netremice gledah dlan. Dlan svoj providan. Obrok redovan. Liske zavodljive gledah znatiželjan. Zavodljive, u snu opijene. Kokosovim sokom, bludnim gnezdima. Neiscrpnih mulatkinja. Videh okom bogohulnih. Uz oltar trošni pripijenih, u ružičnjaku zaključanih, izloženih na trepezama. Oglađenih krhkim krikom. Pod pazuhom. Reliveni psećim stihom. Videh lice baršunasto. Ljupko lice zavodnice. Usne videh, vlažne trube uronjene. U bokal, porculanu, na domaku belog hlada. Gde je rãda, svaka tica grabljivica.

ARLEKIN

Opuštenim, punih čari, čistim. Rukama kolebljivim, smelo neprimetnim. Diriguje tankom niti. Snene marionete ili filigranom što u šolji zvuke plete. Dvema, trima trepavicama, koncertom od lavande, glasom zaludne zvonjave. Te kretnje glave, te kupke podsmešljive, zavese s naborom čednim. Nehajno savladava prepreku što stvara. Svu od žara, od šansona s ruba violine. Pogledom vedrim, tu, iz okoline. Duhom pesnika smećotnim. Plačući, skale poštujući, čeka orkestar pun oštrine.

LAKMUS

Obnoć iskričavo gledajući. Svetlucanje, znatiželju udovica mesečevih. Kost glodemo beličastu. Nabreklih bradavica mlečnost. Bojažljivi, bojažljivo. Obećanih svetilišta lišeni. Poklona zaboravljenih, predaka izgubljenih. Prikrivenog bluda zadovoljnog. Ogledalima plamenim zaslepljeni. RAZLAŽEMO SE. U utrobama rascvetalim. Morskih trava groteskni. SPAJAMO SE. U ždrelima halapljivim, krmeljivih ljuskara vodenih. Zverinja šumskog prostodušnosti razarajući radoznalo. Plašljivo.

DOUŠNIK

Mlakom utrobom do čaše svesti. Sunderom pepeljastim, nudeći pričesti. Plodom neskrivene nade. Okleva usnulo, podižući ograde paučinaste, buđi pune. Na potiljku dogorelom, prestupniku bespolne narkomanke. Ne znajući gde da se osloni, anđele daruje. Svilene bube zbrinute iza bespomoćne brave. Mrave usnule, sprženih tavanica. Freske ludnica dalekih. Okovanog srca, glavu poklanjajući obličju nemogućeg. Slabosti svoje otkrivajući, mašte žrtvovane. Puštaju krv ledniku, venerinom mleku iz gline. Da se cedi.

NEMIR

U predvečerju, spokojstvu jutarnjeg sutona. Izobličen progonima čitavog dana. Prigušeno životnog. Umoren krvlju kozjom. Bez lica, bez tela, bez doživljaja u uglovima razdaljina. Iskovan od vetra, prečišćujući ushićenje. Sanja. Sanja sunovrat u sluzi strasti. U osvitima nepogoda. Lepršajući na listu Adama, ždrepcu ustreptala. Vazduh se grči, izranja. Kivan na pepeljast luk. Na jabučicu, obraslu slepoočnicu. Vãljan do prosipanja. Prošaran izbrazdanim munjama nabujale nagosti. Suzdržljiv na bedrima talasastim. Zavlači se u nozdrve vlažne, novorođene. Uzrujano otkrivajući uzburkane šume. Lelujave šume Kineskinja spokojnih. Zatečenih na izvorima rajskim, varljivim.